

Маргрета ГРИГОРОВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Велико Търново, България

m.grigorova@ts-uni.vt.bg

ТАЙНИЯТ ДНЕВНИК НА ГУСТАВ ХЕРЛИНГ-ГРУДЖИНСКИ

Margreta GRIGOROVA

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Veliko Tarnovo, Bulgaria

m.grigorova@ts-uni.vt.bg

GUSTAW HERLING-GRUDZIŃSKI'S SECRET DIARY

The article dwells on the Polish emigrant writer Gustaw Herling-Grudziński's secret diary, which he kept from 1957 to 1958. It came out in 2018, 18 years after his death, published by his daughter Marta Herling and one of his leading critics and companions Włodzimierz Bolecki. The paper considers the following problematic aspects: the similarities and differences between the secret diary and the published *Diary Written at Night*, the enigma of the creative relocation of experienced trauma; emigration, dreams and dreaming; the direction of the daughter's discourse set by her comments accompanying the edition.

Keywords: Gustaw Herling-Grudziński, *Diary 1957-1958*, *Diary Written at Night*, emigration, Marta Herling.

„Не вярвам в съществуването на изцяло тайни дневници.“

Г. Херлинг-Груджински,

„Дневник, писан през нощта“

Тайният дневник – право на публикуване

Дневникът, както и писмата – това са лични форми на текст, на които писателят може да придаде публичност или да поиска да ги запази в тайна, да ги остави сред книгата след себе си или да ги унищожи. Публикуването на дневниците на значими писатели *post mortem*, след като те не са „между живите“, е важен въпрос на литературното им наследство, на неговото изследване и разбиране, на преизграждането на техния образ и в не малка степен казус на

самото публикуване и неговите цели и отговорности. Този вид публикации носят имплицитно идеята, че ще разкрият тайна и ще внесат ново осветление в облика на писателите и тяхното творчество.

Подобно очакване внася „никога непубликуваният таен дневник“ (както гласи рекламният текст на корицата) на полския писател емигрант Густав Херлинг-Груджински, издаден за пръв път през 2018 г. (18 години след неговата смърт и в навечерието на 100-годишнината от рождението му¹) в краковското „Видавництво литерацие“ (през последните години това издателство публикува събраните съчинения на писателя). Този неиздаван приживе дневник отразява нелеките години 1957–1958 от живота на писателя² и се оказва най-ранната съхранена форма на дневник³, предшестваща с 14 години първите публикации на световно известния „Дневник, писан през нощта“ (*Dziennik, pisanu nocą*, 1971–2000).

Изданието е иницирано от дъщеря му, Марта Херлинг (която се грижи за неговия архив в Неапол) в сътрудничество с един от най-верните му събеседници и значими изследователи Влоджимеж Болецки – автор на поредица монографии за писателя и на два тома разговори с него⁴. Болецки е автор и

---

¹ 2019 година бе обявена от Министерството на културата в Полша за Година на Густав Херлинг-Груджински, послучай 100 години от рождението му. На тази вековна годишнина бе посветен и специалният полски брой на „Литературен вестник“ „Самотният търсач на абсолюта“ Густав Херлинг-Груджински под редакцията на автора на настоящия текст (съвм. с Кристиян Янев). Освен множеството критически материали и художествени фрагменти, са публикувани фрагменти от „Дневник 1957–1958“ (в превод на Десислава Недялкова) и спомен на дъщерята на писателя Марта Херлинг. (Литературен вестник, 2019).

² Въпреки международната известност, която получава с нарастващия успех на лагерния „Друг свят“ и изградения си авторитет, Херлинг преживява труден период от емиграционния си живот в Италия. Минали са непълни 5 години от самоубийството на първата му съпруга Кристина и макар и да е създавал ново семейство с Лидия Кроче, продължава да се бори, както с преживените травми (ГУЛаг, войната, самоубийството на жена му и други полски емигранти), така и за утвърждаване и интегриране в Италия. Поддържа връзки с полски сънародници в емиграция и останали в страната, но го измъчва установения в нея комунистически режим. Към тези обстоятелства можем да добавим и еврейския му произход, който също му нанася травма.

³ Както отбелязва Болецки, до този момент най-ранни са били записките от 1969 г., които Херлинг включва към първия том на „Дневник, писан през нощта“ под заглавие „Из старите дневници“, подсказвайки с това съществуването им. (Bolecki 2018: 13).

⁴ Двата тома разговори са: „Разговори в Драгонея“ (Rozmowy w Dragoniei, Warszawa: Szpak, 1997) и „Разговори в Неапол“ (Rozmowy w Neapolu, Warszawa: Szpak, 2000), през 2020 г. преиздадени от „Видавництво Литерацие“ като томове от събраните съчинения на писателя. Те разискват всички творби на писателя, както и определени теми. Болецки е автор и на една от първите полски монографии за творчеството на Херлинг: „Тъмното езеро. Три скици към портрета на Густав Херлинг-Груджински“ (Ciemny staw. Trzy szkice do portretu Herlinga-Grudzińskiego. Warszawa: Plejada, 1991.)

на предговора към изданието под заглавие „Какво ще стане с мен?“ Тайният дневник на Густав Херлинг-Груджински“ (отразяващо споменатия труден период в живота на писателя) и на бележките към текста. На Марта Херлинг принадлежи заключителния коментар под заглавие „Дневник, писан за самия себе си“. Текстът има посвещение: „На паметта на моята майка Лидия Кроче“. В него четем: „В кабинета на Густав Херлинг-Груджински, сред многобройните ръкописи се намираше дневник от годините 1957 – 1958, записан в два календара (Ръкописът се пази в Архива на Густав Херлинг-Груджински към Фондацията „Библиотека на Бенедето Кроче в Неапол“, сигнатура според номерацията на Библиотека Народова: Rps. K. 208 i K. 200). Този дневник, писан за самия себе си и непубликуван досега, е свидетелство за първите години на писателя, прекарани в Италия, за семейния живот в къщата на ул. „Криспи“, където Густав Херлинг живее с Лидия Кроче, за срещите с полски приятели и интелектуалци в емиграция или с гости от Полша, за всекидневните разходки из града, в който решава да отседне, откривайки неговия чар, а също и за трудностите с аклиматизацията. Той същевременно документира и неговата писателска работа: четива, обмислени разкази – от „Гъмното езеро“ (*Ciemny staw*) до „Кулата“ (*Wieża*) и „Несломимият княз“ (*Książę niezłomny*); на началото на сътрудничеството с Киаромонте и Силоне на страниците на „Темпо презенте“, на създаването на статии за лондонското издание „Вядомошчи“, на текстовете за радио „Свободна Европа“. Като фон на записките се появяват фрагментарни картини от Неапол и неговите околности, на културния, творчески и театрален живот на този град; картини и впечатления от Флоренция и Рим, чак до следните страници на пътуванията по Калабрия и Сицилия, по време на които заедно с моята майка баща ми открива Южна Италия, творческите ѝ и културни постижения, светлините и сенките ѝ.“ (Herling 2018b: 217).

В изданието е публикувано и интервю на Ирена Моравска с Марта Херлинг (под заглавие „Дневник, четен на баща ми“) от 2009 г.⁵ Поредицата от съпровождащи текстове е допълнена със спомен на майка ѝ, втората съпруга на Херлинг-Груджински, дъщеря на известния италиански философ Бенедето Кроче, към когото Херлинг проявява силен интерес още преди войната, а в края ѝ се среща реално с него и гостува във вилата му в Неапол (Вила Тритонне). Изданието носи явен печат на изпълнено семейно литературно завещание, белязано от приемствената връзка баща – дъщеря. Тази семейно-родова и в същото време литературна приемственост е и част от концептуалната рамка на книгата.

Какви „тайни“ ни разкрива секретният дневник, защо Херлинг не го е публикувал приживе, в какво съотношение е с вече публикувания, какво е неговото значение за разбирането на творческия свят и живота на Густав Херлинг-Груджински – ще се опитаме да представим в настоящия текст (продъл-

⁵ Марта Херлинг и Ирена Моравска подготвят и отделна книга под заглавие „Моят баща“.

жение на дългогодишен изследователски интерес⁶). Ще вземем под внимание избрани аспекти на поставените въпроси, включително на споменатия по-горе семеен смисъл на изданието. Т.е., важен е не само чистият текст на дневника, но и паратекстовете към него, цялостният вид и роля на изданието. Оставянето му сред книгата в непристъпния кабинет в Неапол, фактът, че не го е унищожил, е знак за позволение, а може би и желание да види бял свят, а отговорността за това е поета от най-близки хора.

Един от най-важните за настоящия текст аспекти на „тайния дневник“ се отнася до творческия процес на писане, ключовете към който ще потърсим не толкова в аналитичното, рационално описание на творбите, над които работи през 1957 – 1958 г., колкото в...сънищата и сънуването. Те са траен мотив и в издадения приживе „Дневник, писан през нощта“, но корените на интереса му към сънуването са тук, в по-ранния дневник. Метафорично казано те са на дъното на „Тъмното езеро“ от неговия роден край, с което свързва писаната, но унищожена повест с едноименно заглавие. Защото, както ще видим от дневника, Херлинг се учи да пише насън.

Периодът 1957 – 1958 г. съвпада и с „раждането на метафизичния писател“, за което говори в монографията си „Швентокшиският пилигрим“ Зджислав Куделски (Kudelski 1991: 223-229), една от първите монографии за писателя. Тогава пише „Кулата“, един от най-ключовите си разкази с италианска топка и скрита полска перспектива, израз на изживяната екзистенциална самота и нейните творчески плодове. Мисля, че този разказ в много отношения се явява трансформация на недописаната и унищожена повест „Тъмното езеро“, която е с полска топка и сюжет, а общи мотиви са самотата и предателството. От този период нататък влизат в ход италианските сюжети и топоси в творчеството на писателя емигрант, писано на полски.

Един или два дневника

По какво си приличат и по какво се различават двата дневника – публикуваният и четен от мнозина „Дневник, писан през нощта“ и т.н. от дъщеря му „Дневник за самия себе си“ и образуват ли те интегрален текст?

До 2018 г. е известен споменатият многотомен и изключително значим дневник „Дневник, писан през нощта“, високо оценяван от критиката и читателите, а също и от своя автор, който го определя като *opus magnum* на творчеството си и като творба в развитие⁷. Неговото публикуване започва първо-

---

⁶ Досегашните изследвания върху творчеството на писателя емигрант са обобщени в монографията „Очите на словото. Полонистични студии“. (Григорова 2015). Изданието на „Дневник 1957 – 1958“ е важно събитие за всички изследователи на творчеството му.

⁷ „Дневник, писан през нощта“ изпълнява всички мои писателски амбиции – казва Херлинг в разговор с Бolečки. – В Дневника има много различни форми, бележки, размисли, кратки есета, разкази, а дори и кратки рецензии. Той напълно ми стига и може би затова няма да напиша роман. Моят *opus magnum* това е пълният Дневник“ (Herling-Grudziński, Bolecki 1997: 332).

начално през 1971 г. на части в емигрантския месечник „Култура“ на едноименния институт, чийто съосновател е Херлинг, заедно с главния инициатор на института Йежи Гедройч (той оценява високо дневника)⁸, художника Юзеф Чапски и семейство Зофия и Зигмунт Херц. Огромна е ролята на Херлинг и за издаването на първия, т.н. „римски брой“ на месечника от 1947 г. В „Култура“ той публикува до 1996 г., когато се разделя с емигрантското издателство след разногласия с Гедройч (Stepień 2007: 127–128; Григорова 2016: 6) и продължава публикациите в легалното полско издание „Жечпосполита“. Пише и публикува „Дневник, писан през нощта“ до края на живота си. Дневникът има и поредица книжни издания, като последното, сборно издание в три тома (всеки с над 1000 страници) излиза във „Видавицтво литерацкиє“. Преценяван е като едно от най-забележителните постижения на полската „дневникова литература“ (поставян до дневниците на Гомбрович и Ружевич), като незаменим извор на сведения за епохата и за съдбата на полската култура, като огледало на духа и проницанието на своя автор и на моралната му позиция.

Той е многопластова и поливалентна творба, която съдържа пътеписни и хроникьорски бележки, обществено-политически, философски, литературни и изкуствоведски наблюдения и размисли (изкуството е постоянен творчески събеседник на Херлинг и конструктор на творбите му), прототекстове на родени в неговия поток произведения. Дневникът е както документ на епохата, също и флуид, в който от „безформената, непредвидима и неразбираема история“, се отделят „разкази и „вътрешни истории на хора и предмети“ (Nycz 1991: 36).

Дневниковата форма на писане започва за Херлинг много преди годината на първата публикация. Тя е първа и първична форма на литературните му бележки и записки, творческа ковачница, в която се раждат и лагерната му творба „Друг свят“ (с нея става световно известен) и много от следващите му творби. Рефлексът към хроникално-дневниковата форма е израз на стремежа му към автентизъм – обективно-документален и вътрешен. Потребността му от бележник се появява веднага след излизането му от съвесткия лагер в Ерцево. „Не мислех да записвам спомените си. Това беше импулс. За няколко копейки, които ми бяха останали, си купих бележник – имаше тънка метална подвързия, запазих си го за спомен – и се опитах да напиша нещо. Може да се каже, че в този момент се родих като писател“ (Herling-Grudziński, Wolecki 1997: 94). Купеният от Херлинг бележник се превръща в мислен спътник, опора на съзнанието му и фактор на равновесието му. Както отбелязва Болецки в предговора, още в „Друг свят“ писателят го споменава като знак за оздравяването си. (Wolecki 2018: 14).

Херлинг коментира своя дневник многократно. Един от коментарите прави в тържествената си лекция по повод удостояването с *Doctor honoris causa* на Люблинския университет „Мария Склодовска-Кюри“ през 1997 г. В нея отново дава указания как да бъде разбрана дневниковата форма и нейният публикуван текст „Дневник, писан през нощта“. Цитира оценката на извест-

⁸ За Гедройч „Дневникът“ е най-добрата творба на Херлинг. (Giedroyc 2006: 227).

ния италиански критик Франческо Каталучо, че „Дневник, писан през нощта“ може да се нарече „роман-мозайка във формата на дневник“ и след нея оценката на Цветан Тодоров (отбелязва българския му произход) в книгата му „На предела“ (*Face à l'extrême*), отнасяща се до лагерни автори като Примо Леви, Тадеуш Боровски, Варлаам Шаламов и самия него, обединени от изключително изостреното до краен предел съзнание за Злото в различните му лица – едно от тях е тоталитаризмът.

Публикацията на дневника в „Култура“ започва 2 години след смъртта на Гомбрович и Стемповски през 1969 г., чиито дневници са публикувани в емигрантския месечник. „Отдавна си водех личен дневник, без импулс да го публикувам. – пише Херлинг. – Когато след смъртта на Гомбрович и Хостовиц⁹ в „Култура“ зейна празнина (...) предложих на Йежи Гедройч да я запълня. Моят „Дневник, писан през нощта“ отбелязва общо 25 години живот, както на страниците на „Култура“ и „Жечпосполита“, така и на различни книжни издания (...). Той е оригинален с това, че избягва нормалния за дневника личен или дори интимен тон и същевременно се стреми да изобрази и по-скоро да улови макар и частичния портрет на епохата.“ (Herling-Grudziński 1997: 12).

Дали това е така с по-ранния дневник?

Множество моменти го интегрират с публикувания и го превръщат подобно на него в извор на сведения за времето, за обществения и културен живот в Италия, Полша и по света. Както отбелязва Влоджимеж Болецки, той носи характерните за „Дневник, писан през нощта“ черти, а това, което го отличава, е личната перспектива, писането, предназначено за един адресат – за самия себе си, конвенция, която Херлинг е отхвърлил или засекретил дълбоко в публикуваните след 1971 г. страници. „В него са почти всички елементи на поетиката на „Дневник, писан през нощта“ – бъдещото най-голямо произведение на Херлинг-Груджински – пише Болецки. – Издържан в конвенцията на всекидневната хроника на събитията Дневникът педантично отбелязва както семейни въпроси (полски и италиански), така и текущи четива, сънища и обществен живот, изобилна кореспонденция, посещения в музеи, гледани филми и театрални спектакли, възобновеното сътрудничеството с „Култура“, близки и далечни пътувания в Италия, най-интимни и дори неудобни теми, публични въпроси, а също и коментари на собственото, преди всички есеистично творчество. (...) В същото време „Дневник 1957 – 1958“ възниква с идеята, че никога няма да бъде публикуван. (...) Неговият дълбоко личен характер и с нищо немаскирано откровение има само един адресат. Самия автор. В този смисъл записките могат да бъдат възприемани като вътрешен разговор на писателя със самия себе си.“ (Wolecki 2018: 16-17) Този по-дълъг фрагмент от предговора на Болецки дава синтезирана представа както за тематичното съдържание на

---

⁹ Литературен псевдоним на Йежи Стемповски.

секретния дневник, така и за неговата комуникативна перспектива, обхваната в съкровения вътрешен микрокосмос на автора.

Подходящо е на това място да припомним записките на Херлинг с дата 14 ноември 1985 г. от „Дневник, писан през нощта“, отнасящи се до секретността и диалогичността на дневника и написани като дебат с Канети и Кафка. Тяхна отправна точка е есето на нобелиста Елиас Канети за дневниците под заглавието „Диалог със страшен партньор“, в което като „страшен патньор“ е определен самият автор на дневника, а формата на вътрешния диалог остойността „истинския дневник“. По повод на това есе и позовавайки се на дневниците на Кафка (за които пише Канети) и шифрованите дневници на Самуел Пъпис¹⁰ (за тях Канети не споменава), Херлинг казва: „Не вярвам в съществуването на изцяло тайни дневници“.

Илюзорна е според него както пълната секретност на „истинския дневник“, в който авторът говори само със самия себе си, така и самопознанието, осъществено в най-съвършена херметична пълнота, към каквата се стреми Кафка. Записките на Херлинг от 14 ноември завършват с често цитирания като крилата мисъл фрагмент: „Най-често в дневника се разговаря със самия себе си, със света, с другите, с Бога (от различните акценти зависи и вида на дневника). И често се създават събеседници, така както в разговори с тях създаваме самите себе си.“ Но веднага след известния цитат следва: „В това се крие известен неизбежен „фалш“, но несравнимо по-малък от илюзорната амбиция за „самопознание в най-съвършена пълнота и в пълно съгласие с истината“ (Herling-Grudziński 2001: 216).

Ако приемем като указания тези мисли на Херлинг, неговият „таен дневник“ също не е напълно секретен, тъй като пълната секретност е илюзия.

Публичното и личното в тайния дневник

Както отбелязахме, много от тематично-жанровите компоненти на „Дневник 1957–1958“ го интегрират с „Дневник, писан през нощта“. Ще споменем само някои от тях, пълното им упоменаване тук е невъзможно. Така например, сред авторите, за които пише и в двете форми на дневника, са любимците му Кафка и Камю, на които посвещава есе¹¹ и в дневника контролира мислите и работата си над него. Стига до формулата: „Кафка - отчаяна надежда; Камю – безнадеждно (но гордо и светло) отчаяние (Herling-Grudziński 2018: 89), както и до извода, че написването на „Падането“ на Камю е невъзможно без прочита на Кафка и е пряко инспирирано от „Процесът“ (Herling-Grudziński 2018: 76, 78).

Друг движен през дневниковите страници текст за любим писател е посветен на Джоузеф Конрад, един от духовните му водачи, послучай 100-годиш-

¹⁰ Той ги шифрова, но оставя и ключ към тях.

¹¹ Става дума за есето „Стращният съд. Камю и Кафка“ (Sąd Ostateczny. Camus i Kafka), „Kultura” 1957, nr 5/115. Всички уточнения за публикации са дадено по бележките на Влоджимеж Болецки към изданието.

нината от рождението му публикува на полски, в „Култура“ и на италиански, в „Темпо презенте“ текста си „В очите на Конрад“¹².

Научаваме също, че книгата му за съветската литература е преведена на италиански, благодарение на съпругата му, под заглавие „Da Gorki a Pasternak. Considerazioni sulla letteratura sovietica“ (*От Горки до Пастернак. Размисли за съветската литература*) (1958). Сред четивата и размислите му са Толстой и Достоевски. Рецензира книгите „Моите отклонения“ (*Moje odchylenia*) и „Поети на три поколения“ (*Poeci trzech pokoleń*) на Сандауер (с когото се среща и описва впечатленията си от него) и „От обсадения град“ (*Z oblężonego miasta*) на Конвицки¹³.

Сред пътеписно-пейзажните описания (също традиционен компонент в дневника, който се отделя от „флуида“) виждаме: любимия му остров Капри, описан тук в „кристално чист слънчев ден“ на 8 януари 1957 заедно с изслушаната история на осиновения Роналд Сторм на следващия ден; поредицата от дневникови скици с подзаглавие „Слънцето и смъртта“, посветени на намиращите се близо до вулкана¹⁴ Етна Реджио Калабрия, Месина и Таормина, Сиракуза, Агридженто (май 1958) с техния природо-географски, културен и архитектурно-исторически пейзаж.

От дневника научаваме много за честите му връзки с роднини и сънародници, сред роднините на първо място е по-близката му сестра Луция (Лухна), а сред интелектуалците сънародници Милош, Гедройч, Сандауер, Стемповски, семействата Ват и Чьолкош (чийто син Анджей се самоубива).

Дотук споменатите текстове са подобни на онези, които Херлинг е публикувал, с изключение на записките със семеен характер. Някои от бележките са недоработени, имат характер на чернова, поради липсата на решение за публикуване.

Към личната перспектива на дневника принадлежат болезнени и премълчавани по-късно теми в живота му (сред тях самоубийството на Кристина и непоносимото страдание от нейната смърт); бележки за физическото му и психическо състояние (поредица от неразположения, припадъци, влошено зрение до степен на полуслепота, алкохолно влияние); критични бележки за публични личности, понякога с остра откровеност (такива са например бележките му за Сандауер, не понася неговата самоувереност и прекалено говорене).

---

¹² Gustaw Herling-Grudziński, *W oczach Conrada (W setną rocznicę urodzin pisarza)*, „Kultura” 1957, nr 10/120; tłum. wł.: Sotto gli occhi di Conrad (Nel centenario della nascita dello scrittore), „Tempo Presente” 1957, nr 12.

¹³ „Zapiski z lektury” (Na pobjowisku nad Bzdurą; Stan oblężenia), „Wiadomości” 1957, nr 18/579.

¹⁴ Подвулканичните позиции на Неапол и други италиански градове, с които са свързани животът и творчеството на Густав Херлинг-Груджински са съответствие на екзистенциалната граничност, която изпитва в живота си и изразява в мисленето и творчеството си.

Относно света на картините, споделян с първата му съпруга и в голяма степен завещан от нея, заслужава внимание психо-физиологичният контекст, в който той описва наблюденията си над художници и картини: доминира усещането за психологическа слепота – по-силно от действително усещаната вечер по здрач кокоша слепота, от която страда, може би и вследствие лагерните страдания.

Изкуството е от началото на всяка нова година с него. Още в първите дни на януари 1957 г. посещава галериите във Флоренция (Уфици) и Рим, с който го свързва общият живот с Кристина (посещава там Ватиканската пинакотека и Сикстинската капела)¹⁵. След посещението в Уфици споделя, че е престанал да вижда добре, а ето какво пише в римските си наблюдения: „Отново обикаляне от картина на картина, без чувство, като слепец. Трябва всъщност да си вода точен дневник на физическите симптоми: в тях бих описал усещането за някаква странна тежест и бързата умора, честите болки в главата, неприятният вкус в устата, сънливостта и т.н. Накратко, това е, като че ли липса на вътрешна консистенция: голямо надуваемо тяло, в което някъде е изчезнала вътрешната точка на равновесие. Гледам картините като през матирано стъкло (3 януари 1957) (Herling-Grudziński 2018: 23). Сред картините, обхождани и наблюдавани в галерии и музеи, е „Слепците“ на Брьогел. В бележките с дата 10 януари 1957 г. картината сякаш приглася на неговото състояние. Вглежда се в начина, по който художникът е нарисувал слепотата. (Herling-Grudziński 2018: 30).

Но този аспект от описаната връзка със света ни пренася в следващия, свързан с граничните състояния между живота, смъртта, съня и творчеството.

„Ех, да можех да пиша насън!“

Така възкликва в „Дневник 1957–1958“ Херлинг в записките си от 18 януари 1957 г. Преди това четем: „Сънувах пречуден сън, не помня подробностите. Едно е сигурно: сънят има чистотата и логиката на изкуство и нищо в него не учудва, най-вече въображението ни е твърде обременено“. (Herling-Grudziński 2018: 37–38) Тази бележка дава да се разбере част от отношението на Херлинг към сънищата, чийто механизъм наподобява този на творческото писане. В сънищата търси утеха като всеки изгубил близки хора, а като писател търси собствена алхимична формула на писането, която да изрази връзката между живота, смъртта и творчеството.

В непубликувания преживе дневник се откроява ясен сюжет, свързан с тях, който обяснява, че Херлинг е търсел техния език така, че той да му помогне да разбере как да пише. Сънищата му предоставят идеал за писане. Записките на сънуваното носят идеята за анализ и контрол над сънищата именно с творческа цел. В тях се преражда древната идея за съня като пограничие и връзка между живота и смъртта, между тук и отвъд.

¹⁵ Фреските на Микаленджело вдъхновяват разказа му „Страшният съд“.

Вписването на сънища започва още с първия ден на новата година, посрещната във Флоренция. Заспиването на фона на фойерверките го води до следната бележка: „Изумителна е загадката на съня – понякога ми се струва, че наистина тя е в отдалечаването на живота до границата със смъртта: затова и виждаме в тях толкова лица на мъртви, а живите от далечното и забравено минало се преплитат с живите сега, сякаш няма закони на времето и пространството“ (Herling-Grudziński 2018: 22–23). Още цяла поредица записани сънища носят близки до тези наблюдения и утвърждават идеята за сънищата като междинен свят, който крие тайната връзка между живот и смърт. „Може би смъртта е вечен сън, в който просто се живее по друг начин? – пише той на 20 април 1957 г. след поредния сън с Кристина. – Какво сънуващите знаят за живота наяве? Това, което будните знаят за съня.“ (Herling-Grudziński 2018: 97–98).

Кристина, за която Херлинг почти не пише в „Дневник, писан през нощта“, но с чиято сянка до себе си живее¹⁶, присъства, появява се в различни съновни сюжети, старателно записани и очевидно изживени дълбоко от автора на дневника. Във всеки от тях има елемент, който прокарва граница между него и нея, като например в съня, в който викат помежду си и не могат да се чуят (сън от 2 април 1958) или този, в който тя говори за развод, или този, в който му съобщава, че има трети човек в техния живот (3 март 1958). Със самоубийството ѝ, за което той не обича да говори (болезнена травма), са свързани и наблюденията над други самоубийства на поляци емигранти като споменатия Анджей Чьолкош. В унищожената повест „Тъмното езеро“ също е включено самоубийство – самоубийството на Викта, предадена на фашистите еврейка. Но в плана и наброските към повестта е включен и персонаж (Люциан), който иска, но не може да се самоубие, осъден е на живот.

В дневника откриваме дирите на все по-съзнателно контролиране на сънищата с цел творческо писане. На 12 март 1957 г. той записва: „От няколко дни сънувам всяка нощ, че пиша. Това, което пиша, изглежда в съня ми много добро, помня, че насън се старая всичко да запомня, с цел да го пресътворя, след като се събудя (това е свидетелство, че при някои случаи осъзнаваме съня, при кои?), но на сутринта всичко чезне, очевидно като сън.“ (Herling-Grudziński 2018: 79).

Част от наблюденията и стремежите си, свързани със съня, Херлинг прехвърля в метафизичния си разказ „Кулата“, който за разлика от дълго и старателно писаната повест „Тъмното езеро“ се оказва успешен и той още в началото има „силно усещане“ за него. „Трябва да дойде момент, в който безсънието на Лебросо изтрива границите между сън и действителност, това, което е наяве, изглежда сън и обратно“ – пише на 4 февруари 1958 г. Херлинг за героя на своя разказ – „Прокажения“, изолиран от целия свят в Кулата на

---

¹⁶ За връзката с Кристина и на ролята ѝ за творческия му свят пише Йоанна Белска-Кравчик в монографията си „Свят в съседство с Отвъдните светове“ (Bielska-Krawczyk 2011).

страха и отдаден на безсънен размисъл бдение върху съдбата си и живота. (Herling-Grudziński 2018: 155)

Един от най-жестоките сънища, записани от Херлинг в дневника под дата 28 март 1958, представя гара, на която идват всички, които трябва да умрат – сами или изпращани от някого. На гарата стоят масички, на които трябва да поставят главите си. На въпроса дали палачите умират, отговорът е „Не, защото са потребни.“ Този сън Херлинг определя като „кафкиански“. (Herling-Grudziński 2018: 159).

Темата за сънищата заема важно място и в „Дневник, писан през нощта“, на което обръща внимание Ева Бенковска в книгата си „Писател и съдба“. За творчеството на Густав Херлинг-Груджински“ (*Pisarz i los. O twórczości Gustawa Herlinga-Grudzińskiego*). В казаното от нея виждаме, че интерпретациите на съня, които набелязахме тук, продължават и се задълбочават там. „Сънят е единственият възможен достъп приживе до състоянието на смъртта – пише Бенковска. – (...) изглежда че сънят представлява за него неизмеримо важен метафизичен инструмент (...). Както вече знаем, сънят му позволява да преживее най-трудните си периоди. Той му помага да избяга от непоносимото в живота.“¹⁷ (Bieńkowska 2000: 107). Бенковска обръща внимание и на нещо друго: че Херлинг „отхвърля правилата на популярните системи, обясняващи сънищата, в това число и психоанализата и казва, че обясненията трябва да се търсят не във от съня, а вътре в него. В най-добрия случай интерпретацията, която би го задоволила, това би бил отдадения им прочит, увенчан с мълчаливо разбиране“. (Bieńkowska 2000: 107).

Баща и дъщеря. „Дневник, писан вечер“

Текстовете на Марта Херлинг рисуват портрет на писателя емигрант и бащата в едно следвоенно полско-италианско семейство. Разбираме колко трудна е била за него емигрантската ситуация, бил е задължен периодично да се явява в полицията. На портрета виждаме затворен в своя свят и в своя непристъпен кабинет баща, труден за контакт. В този кабинет той пази творческия си свят, но и своите полски изгнанически селения, там най-често текат разговорите му с полски роднини и сънародници. Там живее и сянката на Кристина.

Както разбираме от интервюто, дъщерята дълго чака нейният странен баща да се отвори към нея. Като странно и различно тя определя семейството си. Своята майка Лидия Кроче Марта вижда като възможно най-добрия и отнасящ се с разбиране спътник в живота на писателя. „Само тя, моята майка, можеше да създаде на баща ми условия, при които да се посвети изключително на писането – пише тя. – Силна, смела, интелигентна и свободна жена. Истинска дъщеря на Бенедето Кроче. Тя беше жена като за баща ми. Макар и затова, че не се концентрираше върху себе си. Нейното внимание винаги беше

¹⁷ Тук авторката се позовава и казаното от Херлинг пред Балецки в „Разговори в Неапол“: че е имал страшно труден живот и затова той е родил сънища.

насочено към другите.“ (Herling 2018a: 197). Така, както Херлинг не говори в публичния си дневник за свои лични неща, така и любовната страна на връзката с неговата втора съпруга е дискретна част от живота им. Изненада за Марта са любовните му писма към майка ѝ, които показват негова друга, скрита за семейството страна.

Детската стая на Марта Херлинг се намира над кабинета на бащата и тя се вслушва оттам в идващия странен среднощен ритмичен шум (пулсът на неговата стая) – оказва се, че това е ритъмът на стъпките, с които баща ѝ обикаля кабинета си, докато мисли и пише – през цялата нощ.

Полша е особено трудна тема, която от гледна точка на дъщерята остава задълго негов частен и затворен свят, той трудно го споделя със семейството си. Част от този свят е и „чудноватият език“, на който не учи децата си, но разговаря или се кара оживено в кабинета си с полските си гости и като всеки емигрант има нужда от комуникация на родния си език. На този език се кара с брат си (съдия във Върховния съд в комунистическа Полша) и отказва да подпише документ за отстъпване на своя дял от бащиното наследство в Сухедньов за държавна собственост. „А Сухедньов – тази земя, този дом, това езеро – това е бил татковият рай, неговият живот – пише с разбиране Марта. – (...) Баща ми не искаше да мисли за това – първо войната го беше изгонила оттам, после режимът го беше ограбил. Бе го лишил от свободата и от това, което е обичал най-много. Баща ми не подписа документа.“ (Herling 2018a: 202).

На полски език Херлинг разговаря с по-близката си сестра Луция (има още две), на полски език пише. Един език – но с различни функции. А към родината и към езика на баща си Марта изпитва огромен интерес, на който постепенно се посвещава.

Нещата се променят, когато дъщерята започва да пише свой дневник. А дневник започва да пише, когато посещава Полша през 1979 г., 12 години преди баща ѝ да може официално да се върне в родината си (първото му пътуване след емиграцията е през 1991 г.). След една година чакане на виза, Марта пътува за Полша във връзка с магистърската си работа върху творчеството на философа Витолд Кула, който е привлякъл вниманието ѝ. Но това не е единствената причина. Гласът на бащината ѝ родина я зове, тя научава добре и езика.

Преди да тръгне, Херлинг я предупреждава, че с тази фамилия може да си има проблеми. За него и за нея вълнението е много силно. Той ѝ възлага да води дневник с впечатленията си от Полша. Дневникът на Марта, свързан с Полша, се оказва общият език, на който проговаря съкровената връзка баща – дъщеря. А тя нарича дневника си по подобие на неговия „Дневник, писан вечер“. „През есента на 1979 г. се случи нещо, което ни сближи завинаги – пише Марта. – Преди отпътуването към Полша, когато татко ме заведе на летището, каза, че ще му бъде приятно, ако записвам своите впечатления, какво съм правила, с кого съм се срещала, местата, които съм посещавала, какво съм чувствала в Полша. Така, че да остане следа. Почувствах, че съм

важна за него, достойна за него дъщеря. Той, писателят, ме помоли да пиша за него. Знаех, че ще правя за него нещо, което той не може да направи, че ще му бъде свидетел. Но исках в този дневник да покажа обективни въпроси по такъв начин, че да разбере тази страна. И мен. Това ме зарадва много и стана за мен призвание. Всяка вечер сядах да пиша.“ (Herling 2018a: 213).

Срещата с Витолд Кула отваря нови врати между Полша и Италия, които говорят за нея на родов език – той познава и съчиненията на Бенедето Кроче, и текстовете на Херлинг-Груджински (съответно дядо ѝ и баща ѝ). Тя открива колко почитатели има баща ѝ в родината си. Когато се връща, започва да чете на баща си дневника си всяка вечер. На третата вечер, когато чете редовете, посветени на семейството им, Херлинг започва да плаче.

Ето как Дневникът се превръща в мост и завещание.

След прочита на текстовете на Марта Херлинг, написани като пътеводител към тайния дневник на Херлинг-Груджински възниква още едно очакване: към нейното собствено писане. Очакване, което съпровожда другото: какво тя ни казва за своя баща. И какво той казва чрез нея.

ЛИТЕРАТУРА

Григорова 2015: Григорова, М. *Очите на словото. Полонистични студии*, В. Търново: Фабер, 2015. **Grigorova 2015:** Grigorova, M. *Ochite na slovoto. Polonistichni studii*, Veliko Tarnovo: Faber.

Григорова 2016: Григорова, М. *Благородна дружба, рицарска раздяла*, Литературен вестник, бр.35, 26.10–1.11.2016, ред. А. Личева. Р. Петрова, 6. **Grigorova 2016:** Grigorova, M. *Blagородna družba, rizarсka razdyala*, *Literaturen vestnik*, br. 35, 26.10-1.11.2016, red. A. Licheva, R. Petrova, s. 6.

Литературен вестник 2019: *Самотният търсач на абсолюта Густав Херлинг-Груджински*, Литературен вестник, бр. 19 (22/05 – 28/05/2019), ред. М. Григорова, К. Янев. **Literaturen vestnik.** *Samotniyat tarsach na absolyuta Gustaw Herling-Grudziński*, *Literaturen vestnik*, br. 19 (22/28/05), red. M.Grigorova, K.Yanev.

Bielska-Krawczyk 2011: Bielska-Krawczyk, J. *Świat w sąsiedztwie Zaświatów*, Kraków: Uniwersytas.

Bieńkowska 2002: Bieńkowska, M. *Pisarz i los. O twórczości Gustawa Herlinga-Grudzińskiego*, Warszawa: Zeszyty literackie.

Bolecki 2018: Bolecki, W. „Co ze mną będzie?” *Dziennik sekretny Gustawa Herlinga-Grudzińskiego*, *Przedmowa do: Herling-Grudziński, G. Dziennik 1957/1958*, e-książka, Kraków: Wydawnictwo literackie, s. 13–19.

Giedroyc 2006: Giedroyc, J. *Autobiografia na cztery ręce*, Warszawa, Towarzystwo Opieki nad Archiwum Instytutu Literackiego w Paryżu.

Herling-Grudziński 1997: Herling-Grudziński, G. *Gustaw Herling-Grudziński. Doktor Honoris Causa*. Lublin: UMSC.

Herling-Grudziński 2001: Herling-Grudziński, G. *Pisma wybrane. T.2. Dziennik, pisany nocą*, Warszawa: Czytelnik.

Herling-Grudziński 2018: Herling-Grudziński, G. *Dziennik 1957/1958*, e-książka, Kraków: Wydawnictwo literackie.

Herling 2018a: Herling, M. *Dziennik czytany Ojcu – rozmowa z Martą Herling przeprowadzona przez Irenę Morawską*, W: Herling-Grudziński, G. *Dziennik 1957/1958*, e-książka, Kraków: Wydawnictwo literackie, s. 193–215.

Herling 2018b: Herling, M. *Dziennik pisany dla samego siebie*, W: Herling-Grudziński, G. *Dziennik 1957/1958*, e-książka, Kraków: Wydawnictwo literackie, s. 217–225.

Herling-Grudziński, Bolecki 1997: Herling-Grudziński G, Bolecki W. *Rozmowy w Dragoniei*, Warszawa: Szpak

Kudelski 1991: Kudelski Z. *Pielgrzym świętokrzyski. Szkice o Gustawie Herlingu-Grudzińskim*, Lublin: Fis

Nycz 1991: Nycz, R. „Zamknięty odprysk świata”: o pisarstwie Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, *Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja*, nr 1/2 (7/8), s. 35–46.

Stępień 2007: Stępień, M. *Wśród emigrantów*, Kraków: Wydawnictwo UJ